

BOLALARNI MAKTABGA AQLIY VA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK TOMONLARI

Pardayeva Mushtariy Uyg'un qizi

Samarqand viloyati Kattaqorg'on shahri 19-MTT

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkurini rivojlantirish, bolalarni maktabga aqliy va ijtimoiy-psixologik tayyorlashning psixologik tomonlari haqida soʻz yuritiladi

Kalit Soʻzlar: tafakkur, obyektiv, navbatchilik vazifasi, xulq-atvor, qurish-yasash mashgʻulotlari

KIRISH

Ayrim psixologlarning fikricha, bola maktabda oʻqishi uchun atrofdagi narsa va hodisalarga doir anchagina tasavvurlarga ega boʻlishi hamda ma'lum darajada aqliy jihatdan oʻcgan boʻlishi lozim. Biroq u hayotda shunday voqealar uchraydiki, anchagina tasavvur boyligiga ega boʻlgan va hattoki yozish hamda oʻqishni biladigan bolalar Kam maktabdagi oʻqishga tayyor boʻlmaydilar. Ular maktab va oʻqituvchining talablarini bajara olmaydilar. Aksincha, ayrim bolalar yetarli tasavvur boyligiga ega boʻlmasalar ham, maktabda oʻqib keta oladilar. Lekin, bundan maktabdagi oʻqish Jarayoni uchun ma'lum darajada aqliy jihatdan oʻchgan boʻlish maktabda dastlab oʻqib ketish uchun eng zarur shartlardan biridir. Lekin bu bolaning oʻqishga tayyor ekanligini aniqlashdagi hal kiluvchi omil emas, chunki bu yerda yosh masalasham bor. Boshqa bir olimlar, bolaning oʻqishga tayyor ekanini aniqlashdagil asosiy barcha iroda sifatlarining etilganligidir, deyдилar. Bu fikr bir yoqlamalikka yoʻl qoʻyishdan boshqa narsa emas.

Bolaning yetti yoshga toʻlishi bilan shu davrdan boshlab bolalarda oʻz-oʻzini anglash tarkib topa boshlaydi. Shuning uchun bolalarning yetti yoshga toʻlgan davridan boshlab sistemali suratda oʻqitishga oʻtish maqsadga muvofiqdir. K.D.Ushinskiyning fikricha, bolaning maktabdagi oʻqish faoliyatiga chiqmaydi. Aksincha, biror maqsad harakat dayomida belgilanadi. Ularning maqsadlari ham juda tez oʻzgarib turadi. Shuning uchun ular koʻpincha boshlagan ishlarini oxiriga yetkazmay, bir ishdan ikkinchi bir tamomila boshqa ishga oʻtib ketaveradilar. Buning asosiy sababi shundaki, kichik yoshdagi bog'cha bolalarining ixtiyorsiz harakatlarida hissiyot juda katta oʻrin egallaydi. Bu yoshdagi bolalar oʻzlarida tugʻilgan bir talay hissiyotlar ta'siri bilan bir maqsadni belgilaydilar. Agar bolalarning oldilariga qoʻyilgan maqsad ularga qattiq ta'sir qilib, hissiyotlarini uygʻotsa, bunday paytda bolalar oʻzlariga xos ravishda iroda kuchi va qatʼiylik koʻrsatishlari mumkin.

ASOSIY QISM

Bolalarda 5-6 yoshdan boshlab shaxsiy ong tarkib topa boshlaydi. Bu shunday hollarda ko'rinadiki, bolalar o'zlari yashab turgan ijtimoiy muhitdan o'z o'yinlarini belgilashga, kattalar bilan yanada yaqinroq yanada to'laroq munosabatlar sistemasini o'rgatishga intiladilar. Katta guruh bolalari maktabga borishdan ancha ilgariyoq maktab haqida orzu qila boshlaydilar. Maktabning qanday ekanini kattalardan tez-tez, surishtirib turadilar. Maktabga borish vaqtlarini aniq bilishga harakat qiladilar. Agar biror o'rtoqlari maktabga o'tib ketsa, juda havaslari kelib, o'zlari bog'chada qolganlaridan o'ksinib ketadilar. Katta yoshdagi bog'cha bolalarining maktabga intilishlari ijtimoiy munosabatlar tizimidan yangini egallashga bo'lgan intilishlarining konkret ifodasidir.

Shunday qilib, bolaning maktabdagi o'qishga tayyorligi shaxsining ijtimoiy yetuklik bosqichlaridan biridir. Lekin ijtimoiy taraqqiyotning bunday yetuklik bosqichiga bola o'z-o'zidan ko'tarilmaydi. Uni bu bosqichga bog'chadagi va oiladagi butun ta'lim tarbiya ishi ko'taradi. Bola yetti yoshga to'lganda jismoniy jihatdan ancha o'sadi; o'zini idora qilishga, nojo'ya xatti harakatlardan o'zini tiyishga, xulq-atvor qoidalarini o'zlatirishga harakat qiladi. U o'zini eplay boshlaydi, o'z kuchiga yarasha mehnat qila oladi, masalan, bolalar bog'chasida navbatchilik vazifasini bemalol uddalaydi. Jamoada yashashga ko'nika boshlaydi. Bolaning turmush tajribasi tobora ortadi, ko'p narsalarning nomini va ulardan qanday foydalanishni biladi. Xotirasi va tasavvurlari o'sib, ko'pgina she'r va hikoyalarni yoddan bilib oladi. Bolaning nutqi ma'lum darajada usgan bo'ladi, u o'z o'rtoqlari va kattalar bilan erkin suhbat qila oladi. Yetti yoshli bolalarning his-tuyg'ulari ancha o'sadi.

Xayrixohlik, rahmdillik, o'rtoqlik kabi his-tuyg'ular mustahkamlana boshlaydi. Bu davrda bolada turli harakatlar mustahkamlanadi, u qaychi, igna, qalam kabi qurollardan foydalanish malakasini egallay boshlaydi. Biroq bu davrda ham bolada hali beixtiyor faollik ancha ustun turadi. Shu sababli bolani qiziqtiradigan yoki unga kuchli ta'sir qiladigai narsalar uning diqqatini jalb qiladi. Bu yoshda ham o'yin juda katta rol o'ynaydi. O'yin jarayonida bola o'zini idora qilishga, o'z harakatlarini o'yin qoidalariga bo'ysundirishga, javobgarlikka, jamoa manfaatini ustun qo'yishga odatlanadi. Bu xislatlar keyinchalik o'tish mehnatiga o'tish uchun zarur bo'lgan xislatlardir. O'yin jarayonida bolaning akl-idroki, zexn va boshqa psixik xususiyatlari o'sadi. Bular o'z navbatida, bolaning maktabda o'tishi uchun psixologik zamin tayyorlaydi. Bunday zaminni tayyorlash va mustahkamlashda, albatta oilada hamda bolalar bog'chasida olib boriladigan ta'lim tarbiya ishlari hal qiluvchi ahamiyatga egadir.

Yetti yoshga to'lib, maktabga chiqqan bolalarning psixik jihatdan bundan keyingi o'sishi maktabda hamda oilada olib boriladigan ta'lim tarbiya jarayonida amalga oshiriladi.

Ta'limga psixologik tayyorlik deganda bolaning obyektiv va subyektiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi. U maktab ta'limiga avval psixologik jihatdan tayyorlanadi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada rivojlanadi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, tafakkurining yaqqolligi, bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanidiotgan bolada — diqqati nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Bola diqqatining xususiyatlari rolli va syujetli o'yinlarda, rasm chizish va qurish-yasash mashg'ulotlarida, loy hamda plastilindan o'yinchoqlar tayyorlashda, o'zgarlar nutqini idrok qilish va tushunishda, matematik amallarni yechishda, hikoya tinglash va tuzishda ko'rinadi. Bola o'z diqqatini muayyan obyektga to'plashga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli, ajoyib g'aroyib, kishini taajjubga soladigan ma'lumot va hodisalarni puxta esda olib kolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa, endi o'z xohish-irodasi bilan zarur ma'lumotlar tuplashga, o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayyan darajada rivojlanganligin! bildiradi. U she'r, hikoya va ertaklarni esda qoldirish uchun ko'p takrorlashi, yod olishning eng qulay yo'l va usullaridan foydalanishi ta'lim jarayonida unga juda qo'l keladi. Birinchi sinf o'quvchisi kopincha obrazli xotiraga suyanib bilish faoliyatini tashkil etsa ham, bu ish xotiraning boshqa turlarini inkor qilmaydi. Aksincha, ta'lim so'z-mantiqiy xotirasini taqozo etadi. So'z-mantiq xotirasining mayjudligi ma'nosini tushunib esda olib qolish jarayonining samaradorligi ortishiga keng imkoniyat yaratadi. Tajribadan ma'lumki, bola ma'nosiz so'zlardan ko'ra ma'nodor tushunchalarni bir muncha tez va mustahkam eslab qolish xususiyatiga ega. Uning nutqi maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrini o'qib olish va to'g'ri idrok qilish darajasida, nutqning tuzilishi esa grammatika qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, miqdor va ko'lam jihatdan fikr almashishga yetarli bo'ladi. U eshitgan ko'rganlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tushuna oladi, o'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqliy faoliyat operatsiyalaridan o'rinli foydalanadi (ularni taqqoslaydi, oydinlashtiradi, umumlashtiradi, hukm va xulosa chiqarishga harakat qiladi).

Olti yoshli bolaning psixik tayyorligi haqida gapirilganda, ko'pincha muayyan reja asosda tartibli, ko'p qirrali maqsadga yo'naltirilgan, o'zaro mantiqiy bog'liq, izchil boshlang'ich ta'limga zamin vazifasini o'tovchi psixik o'sish darajasini nazarda tutamiz.

XULOSA

Shuningdek, ta'lim uchun psixik o'sish darajasidan tashqari, bola turmushi va faoliyatining tafovutlari, sharoitlari, o'ziga xosligi, uning sixat-salomatligi, usuliy jihatdan tayyorgarligi, oddiy ko'nikmalarni o'zlashtirgani kabi omillarni hisobga olish

maqsadga muvofiqdir. Yuqorida aytilganlarning hammasi bolaning maktab ta'limiga psixologik jihatdan tayyorgarligining obyektiv tomonlarini ifodalaydi.

ADABIYOTLAR

1. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi T.: TDPU 2017 — 264 b.
2. G'oziyev E. Ontogenez psixologiyasi Nazariy- eksperimental tahlil T.: Noshir 2010. —356 br
3. Do'stmuhamedova Sh.A. Nishonoya N.T va boshqalar- “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”- Fan va texnologiyalar 2013 —343 b.
4. Shapovalenko I.V. Vozrastnaya psixologiya Psixologiya razvitiya vozrastnaya psixologiya): uchebnik dlya studentov vuzov. — M.: Gardariki, 2007. —349 s.